

Prof. dr Spasoje Bjelica,
Mr Biljana Bjelica,
Milovan Bjelica

Visoka Škola za uslužni biznis, Istočno Sarajevo-Sokolac

SVETSKA EKONOMIJA I OSNOVNA PODRUČJA GLOBALIZACIJE

Danas svet poznaje bezbroj problema i pitanja koja nastaju u sferi materijalne proizvodnje i ekonomske delatnosti, pa je teško izvršiti adekvatnu i najpotpuniju klasifikaciju i sistematizaciju kako elemenata ekonomske strukture tako i odnos između tih elemenata. Ovde će se učiniti pokušaj da se iznesu karakteristike ekonomske strukture i ekonomskih odnosa koji odlikuju čovečanstvo na današnjem stepenu razvoja koji predstavljaju oblik integracije ili dezintegracije, i na osnovu kojih se može govoriti o postojanju specifičnosti savremenog društva kao oblika međunarodne zajednice gde ulaze društva bez obzira na karakter političkog sistema, stepen društveno-ekonomskog razvoja i sl.

Prostor ne dozvoljava da se ovde razmatra etiologija pojedinih elemenata i odnosa niti vrste veza sa drugim pojavama, odnosno da se vrši predviđanje posledica, već se čini pokušaj stvaranja delimične klasifikacije faktografije bez pretenzije da klasifikacija i sistematizacija budu potpuno logički hijerarhijski i dosledno izvedene, niti pak da se faktografijom obuhvate svi relevantni elementi i odnosi.

Kada je u pitanju odnos između čoveka i prirode, društva i prirode, za razliku od ranijih etapa razvoja gde je čovek preko društva nastojao da uspešno ovlada prirodom, danas se nazire suprotan odnos, bar u određenim vrlo značajnim područjima sveta i ekološkim sredinama. Čovek je u toj meri ovladao prirodom da se postavlja problem zaštite prirode, zaštite osnovnih prirodnih resursa od neracionalnog i neadekvatnog korišćenja, kako bi se obezbedili potrebni prirodni uslovi za razvoj savremenog društva u perspektivi. Ovaj proces i problem ne mogu da zaustave ili ublaže mere koje se u svetu čine na pronalaženju novih materijalnih a pre svega energetskih i ekoloških resursa, pa su potrebne organizovane mere u smislu svetskih pravila ponašanja koje će omogućiti društvu da zaštiti prirodu od preterane, neracionalne eksploatacije i od zagađivanja. To takođe predstavlja dimenziju globalizacije savremenog sveta.

Ovaj problem se danas u savremenom društvu različito manifestuje. Jedan broj zajednica je u velikoj meri iscrpio sopstvene raspoložive prirodne resurse i pored oblika štednje i razvijanja racionalnog odnosa prema prirodi sopstvene ekološke sredine. One usmeravaju pažnju ka eksploataciji prirodnih resursa drugih zajednica i to pod vrlo povoljnim uslovima, ili se orijentišu na traženje novih izvora koji bitno ne osiromašuju i ne zagađuju prirodu (kao što je korišćenje sunčeve energije i sl.). Jedan broj društvenih zajednica, naročito prirodno bogatih a ekonomski nerazvijenih, u korišćenju prirodnih mogućnosti vida izlaz iz zaostalosti, ili način bogaćenja, pa se vrlo često, ili po pravilu, zaboravlja na opasnost od osiromašenja i uništenja ekologije čoveka i društvene zajednice u celini (primer eksploatacije nafte, šuma i sl.).

Karakteristična je pojava geografskog pomeranja u pogledu traženja određenih

organskih i neorganskih resursa. Danas su prostranstva mora i okeani poseban predmet takvog interesovanja (nafta, novi izvori hrane, čiste vode i sl.).

. Odlika savremenog društva u pogledu razvoja je u značaju novih oblika energije, pre svega atomske energije od koje se očekuje da učestvuje sa 50% u strukturi energetskeg potencijala. Pored ovih promena naučno-tehnološku revoluciju, koja u osnovi menja ekonomsku strukturu savremenog društva, opredeljuju karakteristike kibernetike kao treće etape tehničke revolucije u okviru koje nauka postaje proizvodna snaga a mašine ne samo da zamenjuju ljudsku fizičku energiju, vrše sinhronizaciju i kontrolu procesa proizvodnje, što je bila karakteristika ranijih etapa, već preuzimaju funkciju planiranja elemenata i procesa proizvodnje. Posebno područje promena u elementima koji su deo proizvodnih snaga je revolucija u sredstvima komunikacija i transporta. Činjenica je da je pre nekoliko stotina godina bilo potrebno 8-10 meseci da informacija obiđe svet, danas ona to čini trenutno, naravno uključujući tu i međuplanetarne komunikacije, što je podloga globalizacije sveta.

I pored svega toga u novom istorijskom tipu strukture proizvodnih snaga, materijalni činiooci još jednom naglo i neizmerno povećani - bitno zavise od razvoja svih ljudi koji sudeluju u ukupnoj proizvodnji.

Čovek postaje glavna proizvodna snaga društva, kao što i društvo oslobođeno vlasti nad radom postaje glavna proizvodna snaga čoveka. U strukturi odnosa između ljudi i stvari, a posebno u strukturi ekonomskih odnosa u skladu sa prethodno pomenu-tim, treba istaći da se novi elementi i odnosi regrutuju uz prisustvo nauke, posredstvom informacija i inovacija koje kvalitetno menjaju postojeće odnose i elemente strukture u čemu je smisao globalizacije.

Ekonomska struktura savremenog društva naročito određuje stepen podele rada, u okviru koga posebno mesto zauzima međunarodna podela rada i karakteristike tehničke podele rada. Međunarodna podela rada i međunarodno tržište u okviru savremenog društva sve više postaju značajan faktor i vrše sve one društvene funkcije koje vrše podela rada i tržište unutar pojedinih nacionalnih zajednica i društvenih sistema. Robna i regionalna tržišta kao osnovni elementi međunarodnog tržišta, sa svoje strane vrše integrativnu, a u isto vreme dezintegrativnu funkciju, daju pečat zajednicama i regionima koje pokrivaju. Sa tog stanovišta su posebno značajna tržišta koja uz prisustvo političkih odnosa dobijaju karakter zatvorenih i izolovanih celina i kao takva inkompatibilna globalizaciji.

Različiti polazni uslovi, koji su prisutni kod pojedinih zajednica prilikom stupanja u međunarodnu podelu rada i na međunarodno tržište, bitno opredeljuju položaj tih zajednica u savremenom društvu, vršeći polarizaciju tih zajednica na razvijene i nerazvijene zemlje, odnosno zemlje u razvoju. Ti se uslovi uglavnom odnose na stepen razvoja snaga, a pre svega oruđa i radne snage, zatim mogućnosti stvaranja i raspolaganja informacijama i inovacijama, raspolaganja kapitalom i adekvatnom strukturom privrednih grana kao i adekvatnim rasporedom svih konstitutivnih elemenata.

No i pored svih ovih karakteristika koje su u vezi s međunarodnom podelom rada i međunarodnim tržištem neophodno je podvući činjenicu da međunarodna podela rada s jedne strane predstavlja oblik racionalnog korišćenja nacionalnih i međunarodnih potencijala, povezuju nacionalne zajednice i omogućava vrstu kontakta i društvenih odnosa

koji ne bi bili mogući da nije nastala ta nužna potreba koja se stvara na ovom stupnju razvoja i od koje se ne može ograditi bilo koja nacionalna zajednica, a da pri tom ne prihvatiti rizik stagnacije.

Međunarodno tržište pored toga što može biti mesto dominacije pojedinih nacionalnih zajednica ili zatvorenih regionalnih celina, predstavlja kao i svako tržište, uz određena ograničenja, merni instrument i snagu koja prisiljava pojedine nacionalne zajednice da se drže određenih normativa i slede određene društveno-ekonomske procese, ukoliko žele da budu prisutne na tom tržištu.

Kakva je uloga međunarodne podele rada i međunarodnog tržišta sa stanovišta konstituisanja savremenog društva pokazuje činjenica da su vrlo često pojedini privredni subjekti iz različitih nacionalnih zajednica, unutar međunarodne zajednice, bliži među sobom no što su srodni subjekti unutar nacionalne zajednice. Pošto se u okviru i putem međunarodne podele rada i kooperacije vrlo često proizvode delovi za jedan proizvod u dve ili više nacionalnih zajednica, stvaraju nove kulturne vrednosti, normalno je očekivati da će u takvim proizvodnim i produkcionim odnosima biti ugrađene karakteristike društvenih odnosa i obeležja odnosnih nacionalnih zajednica, odnosno društva koja stupaju stupaju u međunarodnu podelu rada i odnos kooperacije. Nacionalne ekonomije uključivanjem u međunarodnu podelu rada i pripremanjem za konkurenciju na svetsko tržište postaju etiološko područje globalizacije. Mnoge nacionalne zajednice da bi uhvatile voz globalizacije nužno prolaze prečicama, što predstavlja potrebu i izraz njihove tranzicije.

Jedna od karakteristika ekonomske strukture savremenog društva odnosi se na specifičnosti odnosa između pojedinih sfera ekonomske delatnosti kao što je proizvodnja, raspodela, razmena i potrošnja. U tom smislu sve izraženija je potreba i proces uzajamnog povezivanja ovih oblasti unutar nacionalnih zajednica kao i u svetskim dimenzijama. Pa ipak dolazi do značajnog raskoraka između ovih oblasti naročito između proizvodnje i potrošnje. Dok s jedne strane postoje područja i regioni gde je proizvodnja najneophodnijih sredstava za život daleko ispod potreba, kao što je proizvodnja hrane i njen pratilac pojava i gladi i masovnog umiranja i neuhranjenosti, dotle se u drugim regionima masovno proizvode robe koje imaju perifernu društvenu funkciju ili su, što je posebno značajno, sredstva za uništenje čoveka.

Sa stanovišta globalizacije pojedinih sfera ekonomske delatnosti u savremenom svetu posebno značajno mesto ima pojava marketinga, kao organizovan savremeni način prevazilaženja disproporcija koje se javljaju u sferi odnosa između proizvodnje, prometa i potrošnje, putem sinhronizacije osnovnih elemenata u ovim oblastima ekonomske delatnosti i pretvaranja istih u globalni proces i sistem.

U sferi globalizacije ekonomske delatnosti i ekonomskih odnosa, nastaju društveni odnosi izuzetnog značaja za savremeno društvo. To su pre svega svojinski, produkcion i klasni odnosi, a u skladu sa njima i odgovarajući društveni procesi i društvene pojave.

Kada je u pitanju svojina beleži se proces podruštvljavanja svojine. Podruštvljenje dobija različite forme počev od specifičnog načina raspolaganja informacijama i inovacijama, preko posebnog načina raspolaganja sredstvima i kapitalom od strane akcionarskih

društava, te uloge države kao vlasnika nad sredstvima za proizvodnju i produkcionim odnosima. Svojina sa kojom raspolažu akcionarska društva i državna svojina sve više potiskuje privatnu svojinu, mada privatna svojina a naročito karakter finansijskog kapitala i karakter državne svojine još uvek određuju produkcione odnose.

Ono što je značajno sa stanovišta oblikovanja savremenog društva kao posebnog oblika ispoljavanja ljudske zajednice u savremenom svetu, jeste činjenica brzog kretanja kapitala, sredstava za proizvodnju i neutralisanja nacionalnih granica u vezi s tim. Taj proces, pored toga što utiče na otvaranje i povezivanje pojedinih nacionalnih zajednica i proizvodno-produkcionih subjekata iz različitih zajednica, dovodi do pojave zatvaranja pojedinih društvenih sistema u određene grupacije i to u ekonomskom smislu, i velike multinacionalne kompanije. Stvara se pojava sve veće društvene distance između razvijenih i nerazvijenih nacionalnih zajednica, što je posebno značajna pojava novog oblika eksploatacije, klasnog i nacionalnog karaktera, eksploatacije nerazvijenih od strane razvijenih zemalja. To su implikacije procesa globalizacije, koje se žele prikriti postulatima tranzicije.

Sa stanovišta produkcionih odnosa u savremenom svetu je karakterističan proces postepenog transformisanja postojećih produkcionih sistema i transformacija produkcionih odnosa, uz stalno povećanje broja subjekata koji učestvuju u razvijanju svojinskih odnosa (podruštvljenje svojine), povećavanja broja subjekata u upravljanju procesom proizvodnje, raspodele, razmene i potrošnje. Na temelju takvih produkcionih odnosa, koji se raspadaju ili transformišu, nastaju novi adekvatni produkcionni odnosi.

Kao rezultat promena u proizvodnim, svojinskim, produkcionim odnosima, karakteristika međunarodne podele rada i uslova izlaska na međunarodno tržište, istorijskog nasleđa i današnjeg položaja pojedinih zajednica, razvijaju se specifični društveni odnosi klasne, nacionalne i rasne eksploatacije. Ti odnosi nastaju kao rezultat odgovarajućih procesa i prerastaju u odgovarajuće društvene pojave i probleme, kao determinante i implikacije procesa globalizacije i tranzicije pojedinih sfera savremenog društva.

Savremeno društvo se odlikuje specifičnim oblicima eksploatacije koji svojim obimom, karakteristikama i načinom ispoljavanja menjaju dosadašnje predstave o formama i dimenziji eksploatatorskih odnosa, o nosiocima i objektima eksploatacije. Naime, sem dosadašnjim istorijskih oblika klasne eksploatacije, koji se u izmenjenom obliku zadržavaju u društvima gde je privatna svojina vladajući oblik svojine, javlja se eksploatacija koja nastaje zbog podele rada, naročito međunarodne podele rada. To je eksploatacija jedne nacije od strane druge u kolonijama, neokolonijalnim odnosima, odnosima dominacije jedne nacije nad drugom u istom ili različitim društvenim sistemima - eksploatacija nerazvijenih od strane razvijenih, zamagljivani raznim projektima globalizacije u funkciji stvaranja “novog svetskog poretka”.

Klasna eksploatacija u okviru jedne nacionalne zajednice zadržava svoj klasični karakter s tim što dobija nova obeležja. U odnos eksploatacije se pored vlasnika nad sredstvima za proizvodnju i radničke klase, sve više na strani eksploatatora uključuje armija nosioca funkcija u upravljanju i organizaciji procesa proizvodnje, raspolaganju informacijama i tehnologijom rukovođenja i upravljanja. To je sloj birokratije i tehnokratije, sloj menadžera i državnih činovnika koji zbog monopola raspolaganja informacijama

i društvenog položaja je u mogućnosti da zajedno sa vlasnicima sredstava za proizvodnju prisvaja višak proizvoda, odnosno profit.

Pošto je ukupni životni standard i kulturni nivo visoko razvijenih kapitalističkih zemalja takav da po zakonu vrednosti uslovljava skupu radnu snagu, u razvijanju odnosa eksploatacije u tim zemljama sve manje su značajni izvori vezani za nacionalnu radnu snagu i ljudske resurse. Nasuprot tome nisu uslovi za eksploataciju se traže van nacionalnih okvira. To se u savremenom društvu postiže na nekoliko načina: putem uvoza jeftine radne snage, jeftine sirovine iz nerazvijenih i nedovoljno razvijenih nacionalnih zajednica, izvozom skupih gotovih proizvoda, skupe tehnologije, izvozom informacija i inovacija i stručnog kadra.

Tim putem se pored eksploatacije koja dobija međunacionalni karakter razvijaju i politički odnosi neokolonijalističkog karaktera. U okviru tog novog odnosa eksploatacije nastaje pojava sve većeg osiromašenja već siromašnih zajednica odnosno sve većeg bogaćenja bogatih nacionalnih zajednica. Ova se pojava sa svoje strane odražava na pojavu razdora u radničkom pokretu, što zahteva dublja proučavanja i dokazivanja novih oblika eksploatacije. Radnička klasa razvijenih zajednica iako je i sama eksploatisana, upoređujući svoj položaj sa radničkom klasom nerazvijenih zajednica, ima razloga da bude zadovoljna svojim položajem pod uslovom da ne vodi računa da je takav njen relativno povoljan položaj rezultat eksploatacije drugog, a da će se u krajnjoj liniji u istorijskim okvirima odraziti na položaj međunarodnog radničkog pokreta. Ovaj problem u velikoj meri utiče na razvoj svesti i ideologije radničke klase danas i zahteva da se u globalizaciji i tranziciji prate ove specifičnosti u odnosima eksploatacije od kojih zavisi položaj i globalna uloga radničke klase.

Sa stanovišta ekonomske strukture savremenog društva posebno je značajna podela na razvijene i nerazvijene, odnosno zemlje u razvoju. Kao posledica istorijskih, geografskih, a posebno političkih okolnosti, ekonomski odnosi između razvijenih i zemalja u razvoju danas predstavljaju najznačajnije društvene odnose u savremenom društvu, koji u velikoj meri određuju karakter svih ostalih odnosa, a posebno odnose u globalizaciji i tranziciji.

Podela na razvijene i nerazvijene, na “sever” i “jug” je direktna posledica stepena razvoja proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, mesta u međunarodnoj podeli rada, mesta u raspolaganju kapitalom i informacijama, strukture nacionalne privredne aktivnosti i delovanja neokolonijalističkih društveno-ekonomskih odnosa.

Diferencijacija sveta na razvijene i nerazvijene zemlje, pored toga što je realan društveni fenomen koji u velikoj meri određuje karakter svim ostalim društvenim odnosima, zbog tendencije sve veće polarizacije, sve veće društvene distance i razlike u razvijenosti, iz koje kao direktna posledica proističu uslovi eksploatacije na međunarodnom planu, predstavlja podlogu za konfrontacije svetskih razmera i svetskog značaja i direktno se odražavaju na proces globalizacije.

Karakteristike ekonomske strukture i ekonomskih procesa u savremenom svetu, na direktan način determiniraju poslovne sisteme, te poslovne subjekte, čime utiču na karakter, dinamiku i rezultate preduzetništva, poslovnog ponašanja, te poslovanja u celini. Poznavanje realnog socijalnog ambijenta, determiniranog procesima globalizacije,

za nas i tranzicije, predstavlja okosnicu sociologije u biznisu. U strukturi socijalnog i poslovnog ambijenta posebno mesto zauzima sektor ekonomije savremenog sveta, koji čini korpus determinanti, ali i implikacija globalizacije savremenog sveta i usmeravane tranzicije u cilju stvaranja monopolarnog „novog svetskog poretka“ u zamenu za globalno društvo, građeno na vrednostima globalizacije i tranzicije.

LITERATURA

1. Bailey, D. K.: Methods of Social Research, The Free Press, New York, 1982.
2. Braverman, H.: Labour and Monopoly Capital: the Degradation of Work in the Twentieth Century, Monthly Review Press, New York, 1974.
3. Bjelica, Spasoje: „Sociologija sporta“, MILREX, Novi Sad, 2000.
4. Bjelica, Spasoje, Bjelica, Duško: „Komunikacije u sportu“, CSA, Podgorica, 2006.
5. Gadjanova, Elena: The State of Local Democracy in the Western Balkans, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2006
6. Cole, G.A.: Management: Theory and Practice, DP Publications Ltd., Hants, 1988.
7. Farelly, Colin: Contemporary Political Theory, Sage Publications, London, 2004
8. Hambleton, Robin/ Savitch, H.V. / Stewart, Murray (editors): Globalism and Local Democracy. Challenge and Change in Europe and North America, Palgrave Publishers, Houndmills, 2002.
9. Lukić, Radomir: Sociološki rečnik, Savremena administracija, Beograd, 1992.

SUMMARY

World economy, via international work distribution and international market, movement of goods, capital, labor forces and informations, determines global shape and fundamental dimenzion of globalization and tranzition.

